

хафвсизлиги даражасини юксалиши, ишсизликни юмшатиш, жамиятда қўшилган қиймат яратиш ҳамда товар сотуви ва экспортини қўпайтириш имконини беради.

BUXORO VILOYATI QISHLOQ XO'JALIGIDA KOOPERATSIYA MUNOSABATLARINING IQTISODIY TAHLILI

Qayimova Z.A

«Iqtisodiyot» kafedrası katta o'qituvchisi

Qosimova X. J.

BuxDU 2- kurs magistri

O'zbekiston Respublikasi o'z mustaqilligini qo'lga kiritgach, har bir sohani rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa ko'p millionlik o'zbek halqini oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan ehtiyojini qondirish uchun qishloq xo'jaligidagi kooperatsion munosabatlarni iqtisodiy jihatdan tadqiq etish hozirgi kunning muhim talabidir. Iqtisodiyotni erkinlashtirish davrida oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan ehtiyoj faqat turdagina namoyon bo'lmay, balki ishlab chiqarilayotgan mahsulotlarni sifat darajasi, iste'molchilarga yaqinligi narx ko'rsatkichlariga hududning ta'siri va eng muhimi bozor talabiga mosligi bilan tavsiflanadi.

Respublikamizda olib borilayotgan iqtisodiy islohotlar jarayonida qishloq xo'jaligida turli mulkchilikka asoslangan xo'jalik yurituvchi sub'ektlar yuzaga kelib rivojlanmoqda. Agrar sektorda fermer va dehqon xo'jaliklarining miqdori va ishlab chiqarishdagi ulushlari ortib bormoqda. Ayniqsa, iste'mol bozorini kartoshka, sabzavot va turli xil mevalar bilan ta'minlashda ularning hissasi juda kattadir. Viloyatda tashkil etilgan 29 ta agrofirma bilan fermer xo'jaliklari o'rtasida tuzilgan shartnomalarga asosan 12,3 mlrd.so'mlik 163,7 ming tonna maxsulot yetkazib berilib, shartnoma 100,2 foizga bajarildi. Fermerlarga oldindan 1115,4 mln. so'm (rejaga nisbatan 110,9 %) avans berildi. Agrofirma faoliyatini yuritish, ularni aylanma mablag' bilan ta'minlash maqsadida 865,9 mln.so'm (100,9%) kredit mablag'lari ajratib berildi. Agrofirma tomonidan qishloq xo'jalik mahsulotlari eksporti uchun 22,7 ming tonna, 3495,4 mln so'mlik shartnomalar tuzilgan bo'lib, Vazirlar Mahkamasining №145 sonli, Viloyat hokimining №140 sonli qaroriga asosan, qishloq xo'jalik maxsulotlarini eksport qilish vazifasi «Buxoroulgurji-savdoinvest» MCHJ, «Buxorosavdo ulgurji baza» MCHJ hamda Matlubotsavdo tizimidagi «Matlubotsanoat» sho'ba korxonasi va «Agrolayfmatlubotsavdo» korxonalari zimmasiga yuklatilgan. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Davlat va xo'jalik boshqaruvi hamda mahalliy ijroiya hokimiyati organlarining ishlab chiqarishni mahalliyashtirish va sanoat tarmoqlarida kooperatsiya aloqalarini jadallashtirishning yangi tizimini joriy etish bo'yicha mas'uliyatini yanada oshirish to'g'risida» 2019 yil 24 avgustdagi PQ-4426-son qaroriga muvofiq hamda Vazirlar Mahkamasi qarorga asosan 2019 yilda ular tomonidan 15,0 ming tonnadan ziyod mevasabzavot, poliz va uzum maxsulotlari eksport qilindi. Qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishida nodavlat sektorining kuchayishi hamda rivojlanishiga chorvachilik va mevasabzavot mahsulotlarining ishlab chiqarishini mazkur sektorga ko'chganligi hamda bunday mahsulotlarga davlat buyurtmalarini bekor qilinishiga asos soldi.¹

Qishloq xo'jaligining ishlab chiqarishida yirik tovar xo'jaliklari qatorida ko'p miqdorli aholi, dehqon va fermer xo'jaliklarining shakllanishi va faoliyat ko'rsatishi sohada mahsulot tayyorash tizimini ham tubdan yangilanishiga undamoqda. Chunki qishloq xo'jaligida mahsulot yetishtirish bilan bir qatorda uni tayyorlash, saqlash, qadoqlash va iste'molchilarga talofatsiz yetkazib berish muhim ahamiyatga egadir. Ayniqsa, tez buziladigan va transportda tashishi noqulay bo'lgan mahsulotlarning qishloq xo'jaligida yetishtirilishi mahsulot bozoriga xizmat ko'rsatish tizimida raqobat muhitini kuchayishini taqozo etadi. Chunki, hozirgi vaqtda respublikamizda yetishtirilayotgan meva sabzavotlarning bir qismi iste'molchilarga yetib bormayapti.

¹Узбекистан: десять лет по пути формирования рыночной экономики./колл.авт.:Р.А.Алимов, А.К.Бедринтсов, А.Ф.Расулов и др. Т.:Узбекистон, 2021.-(352с), 98-99 б.

Masalan, A.Ayupovning ma'lumotlariga qaraganda meva-sabzavotlarning 30 foiz iste'molchilarga yetib bormasdan nobud bo'larkan.⁴ Respublika meva-sabzavotchiligida yuzaga kelgan bunday noqulay sharoitni bartaraf etish, sohaning barcha infratuzilma tarmoqlari va mahsulot bozorini takomillashtirishni talab qiladi.¹

Ayni paytda qishloq xo'jaligi mahsulotlarining tayyorlov va sotuv kanallari quyidagilardir:

1. Ishlab chiqaruvchilar – Davlat – Iste'molchilar;
2. Ishlab chiqaruvchilar – Dehqon bozori – Iste'molchilar;
3. Ishlab chiqaruvchilar – Xususiy (kichik) olib sotarlar – Dehqon bozori Iste'molchilar;
4. Ishlab chiqaruvchilar – «O'zbekbirlashuv», «O'zbeksavdo» tashkilotlari
Chakana savdo – Iste'molchilar;
5. Ishlab chiqaruvchilar – Vositachilar – Tovar xom ashyo birjalari – Ulgurji (xususiy) tayyorlov tashkilotlari – CHakana savdo – Iste'molchilar;
6. Ishlab chiqaruvchilar – Qayta ishlash korxonalari – Ulgurji savdo korxonalari -
Chakana savdo – Iste'molchilar;
7. Ishlab chiqaruvchilar – Qayta ishlash korxonalari – CHakana savdo –
Iste'molchilar;

Paxta xom ashyosi, don, tamaki asosan birinchi kanal orqali tayyorlanadi. Ikkinchi kanal an'anaviy bo'lib, istiqbollidir. Mazkur kanal orqali qishloq xo'jaligi mahsulotlarining sotuv hajmi 56 foiz va undan ortiqni oxirgi yillarda tashkil etmoqda. Dehqon bozorlarida xaridor va sotuvchilarning erkinliklarini ta'minlagan holda, o'z moddiy-texnika bazasi (shu jumladan o'z transporti saqlash omborxonalari, muzlatgichlari, yopiq vitrinalari...)ga ega bo'lgan tayyorlov guruhlarini tashkil etish maqsadga muvofiqdir.

Bu qilinadigan xarajatlar tez orada o'zini qoplaydi. Chunki ayni paytda ko'pchilik savdogarlar mahsulot qoldiqlarini kun yakunida uylariga olib borib, ertangi kunda qaytib bozorga olib keladilar. Yirik shaharlarda to'la infratuzilma xizmatlari majmuiga ega bo'lgan ulgurji qishloq xo'jaligi mahsulotlarining bozorini tashkil etilishi va ularning o'zlari mahsulot tayyorlash, saqlash hamda ulgurji (yoki chakana) savdo bilash shug'ullanishlari yuqori samara berishi mumkin. Bunday bozorlarda qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qadoqlash, navlarga ajratish va nostandart tovarlarni qayta ishlashini yo'lga qo'yishi ularning samaradorligini yanada oshiradi.

Bu bilan birga yangi ish joylari yaratilishi mumkin. Eng muhim qadoqlash natijasida mahsulotning qayta ishlash va saqlanishi qulaylashadi. Mazkur bozordagi mahsulotni qayta ishlash va boshqa chiqindilarni chorvachilik fermerlariga sotish yoki bozorning yonida o'z chorvachilik yordamchi xo'jaliklarini tashkil qilish ham ijobiy samara berishi muqarrardir. Dehqon bozorlarini o'zaro kooperatsiyalashuvlari asosida tez buziladigan mahsulotlarning qayta ishlash tseklarini va qishloq xo'jaligi mahsulotlarining saqlash omborlarini qurish yoki ijaraga olishni yo'lga qo'yish katta ahamiyat kasb etmoqda.

Chunki ayni paytda, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini saqlash omborlaridan foydalanish darajasi juda pastdir. Viloyatda meva – sabzavot va kartoshka saqlash omborlarida sig'irish darajasida mahsulot zahira qilish katta ahamiyatga ega. Buning uchun quyidagilarga e'tibor berish kerak:

1. Omborlarni meva – sabzavot, kartoshka saqlash uchun yaroqli holga keltirish;
2. Kartoshka, meva va sabzavotni yetishtiruvchilardan sotib olish uchun tayyorlov korxonalari yetarli mablag'larni ega bo'lish uchun sharoit yaratish;
3. Mahsulotlarni saqlash uchun yetarli energiya manbai bilan ta'minlash;
4. Omborlarni xususiy lashtirish va ishbilarmon va tadbirkorlarga berish;
5. Omborlarda qishloq xo'jaligi mahsulotlarini saqlash uchun tara va konteynerlarning yetarli bo'lishini ta'minlash.

¹ Единая Холодильная Сеть Республика Узбекистан //Экспорт плодовоощной продукции дехканских и фермерских хозяйств в Узбекистане: достигнутые результаты и перспективы развития. Сб.науч.стат.Ташкетн, 2019, с.128

Dunyo mamlakatlarining ilg'or tajribasi qishloq xo'jaligi mahsulotlarining realizatsiyasini ulgurji savdo birlarida tuziladigan fyuchers va boshqa shartnomalar orqali amalga oshirilishi samaraliroqligini ko'rsatmoqda. Bizning mamlakatimizda tovar xom ashyo birjalarida tuzilgan shartnomalar asosida qishloq xo'jaligi mahsulotlarining sotuv hajmlari yil sayin o'sib bormoqda. Umuman, respublikamizda qishloq xo'jalik mahsulotlarini tayyorlash va sotish tizimida bozor unsurlari asta sekinlik bilan shakllanib rivoj topmoqda. Agrosanoat korxonalarining shakllanishi va rivojlanishi viloyatning ixtisoslashuvi, shuningdek, respublika mehnat taqsimotida tutgan o'rni bilan belgilanadi. Buxoro viloyati agrosanoat korxonalarining o'ziga xos xususiyatlari bilan ajralib turadi. Shu bilan birga viloyatda qishloq xo'jaligining mamlakatdagi an'anaviy tarmoqlaridan chorvachilik, mevachilik, sut-go'sht, donchilik, sabzavotchilik, bog'dorchilik va uzumchilik keng rivojlangan.

Viloyatda agrosanoat integratsiyasini samaradorligini quyidagilarda tumanlar kesimida bo'lib ajratish mumkin:

1. G'ijduvon, Qorovulbozor, Kogon, Vobkent tumanlarida bog'dorchilik, uzumchilik miqyosda rivojlangan, aholini asosiy qismi mazkur tarmoqlarda band;

2. Qorako'l, Olot, Buxoro tumanlarida don, dukkakli o'simliklar ko'p yetishtiriladi, ammo xom ashyo ko'rinishida bozorlarni to'ldiradi;

3. Peshku, Buxoro tumanlarining mahalliy xo'jaliklariga tayangan holda rivojlanadi. Buxoro shahar oziq-ovqat bozorini yangi turdagi mahsulotlar bilan to'ldiradi. Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarishda aholining hissasi ortib bormoqda.

Kartoshka va sabzavotlarning 81,5 go'shtning 97.0 foizdan ortiqrog'i, sutning deyarli 98 foizi dehqon xo'jaliklarida ishlab chiqarilmoqda. Buxoro viloyatining oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarishda muhim o'rinni eg'allaydigan go'sht va sut mahsulotlarini ishlab chiqarish tarkibiga nazar tashlasak, dehqon xo'jaliklarining hissasi kattaroq ekanligini ko'ramiz.

Buxoro viloyatining sut mahsulotlarini hozirgi kunda sut mahsulotlari ishlab chiqaruvchilar va savdo strukturalari bilan to'g'ridan-to'g'ri aloqalar yoki vositalar orqali realizatsiya qilinmoqda. Bozor iqtisodiyotiga o'tish sharoitida o'zaro aloqalarning bunday turining vujudga kelishi iqtisodiy jihatdan to'la o'zini oqlagan. Ammo ular faoliyatining harakat mexanizmi ishlab chiqilmagan hamda boshqarib bo'lmaydigan tovar oqimlari va oziq-ovqat bozorining yetishmasligi iqtisodiyotni erkinlashtirish sharoitida oziq-ovqat mahsulotlarini taqsimlangan va imte'mol qilishda ma'lum nomutanosibliklarga olib keladi. Aynan shunday holat umuman oziq-ovqat mahsulotlari bilan hamda xususan sut mahsulotlari bilan sodir bo'ldi.

БОШҚАРУВ МЕХАНИЗМЛАРНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ – ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ ИШЛАБ ЧИҚАРИШИ САМАРАДОРЛИГИНИНГ МУҲИМ ОМИЛИ

Д.Ш.Явмутов

БухДУ, Иқтисодиёт кафедраси доценти, и.ф.н.,

М.Д.Шоймардонкулов

ТДЮУ талабаси.

Қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқариш ва ресурслардан оқилона ва самарали фойдаланишни ташкил этиш учун минтақаларда иқтисодий механизмларнинг қай даражада жорий этилганлиги муҳим аҳамиятга эга. Иқтисодий механизмлар орасида хўжаликнинг иқтисодий эркинлиги асосий элементлардандир. Чунки, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқарувчилари мустақил қарор қабул қилиш, тадбиркорлик маҳоратларини эркин ишга солиш, хўжалигининг ички имкониятлари доирасида фаолият юритиш, молиявий – иқтисодий механизмлардан тўла ва самарали фойдаланиш имкониятига эга бўлмас экан қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши ҳам, хўжаликларнинг рентабеллиги ҳам оширилиши мумкин эмас. Шу сабаб, республикада қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг асосий субъекти бўлган фермер хўжаликлари ва қишлоқ хўжалик кластерларининг фаолияти доирасида барча молиявий – иқтисодий механизмлардан тўла фойдаланишлари учун давлат томонидан шарт – шароитларнинг яратилиши қишлоқ хўжалик ишлаб чиқариш